

Sevanje resnice proti sevanju laži

Vpogled v razstavo, ki so jo oblastniki želeli preprečiti, a je nastala kot upor ljudi z vestjo

3.450 umorjenih/Jama pod Macesnovo gorico – slovenski Katin je naslov razstave, ki je bila v Platonovi votlini Zavoda sv. Stanislava v Ljubljani odprta na dan, ko je iz tiska prišla ta številka Družine (sreda, 10. aprila). O razstavi, ki bo v zavodu odprta do 10. maja, se pogovarjamo z avtorjem dr. Jožetom Dežmanom.

Začniva na točki, zaradi katere je razstava, o kateri govoriva, že dalj časa predmet javnih razprav. Ministrstvo za kulturo jo je namreč že pred časom črtalo iz programa Muzeja novejših in sodobne zgodovine Slovenije kot vsebinsko in strokovno neprimerno. Kdo torej razstavo v Zavodu sv. Stanislava omogoča?

V Sloveniji je mnogo ljudi, ki delajo za narodov blagor, in sicer tako, da je njihova človeška in strokovna vest taka, da si upajo odkrivati in predstavljati resnico. Gre za temeljno vprašanje: Ali smo sposobni sprejeti resnico, ko je ta odkrita, spoznana? Slovenija še vedno trpi za množico dolgoročnih posledic tabujev, laži in mitomanije o zločinih titoizma. Ena od takih je, da naj bi bili umorjeni, ki jim je posvečena razstava, obsojeni. Druga, da naj bi o njihovi usodi razpravljali na konferenci na Jalti. Tretje zavajanje je bilo o morišču in grobišču v brezno pod Krenom, kjer je bil julija 1990 simbolni pogreb slovenskih umorjenih in so komunistične oblasti zatrjevale, da so bili tam umorjeni slovenski vojni ujetniki ... Razstava je torej mogoča predvsem zaradi prizadevanj vseh, ki imajo toliko vesti, da nočejo živeti v laži, ampak odkrivajo in izpovedujejo resnico.

Stvari torej še vedno ostajajo nedorečene in jih je zdaj končno treba doreči?

Dejansko imamo opravka s procesom – za komunizem pravijo, da je kot črnbilski reaktor: da ga je sicer razneslo, seva pa še kar

naprej. Toda sevanje komunističnega reaktorja je usodno predvsem za tiste, ki so ga ustvarili. Sevanje laži o jami pod Krenom je motilo tiste, ki so iskali resnico. Speleolog Andrej Mihevc je bil tam že leta 1991 in je leta 1995 objavil inventar najdenega, kjer je že razvidna razlika med neslovenskimi predmeti pod Krenom in slovenskimi pod Macesnovo gorico. Leta 2004 pa Pavel Jamnik in Mitja Ferenc izvedeta natančnejši izkop predmetov v vrtači nad jamo pod Macesnovo gorico in po objavi rezultatov Mitje Ferenc od leta 2006 vemo, da je Macesnova gorica morišče in grobišče slovenskih umorjenih. To je z raziskavami leta 2017 potrdila ekipa Uroša Koširja, dokončno pa se je potrdilo z izkopom posmrtnih ostankov 3.450 umorjenih leta 2022. Ta izkop je potrdil tudi točnost pričevanju tistih, ki so pobegnili iz jame.

Vstop v brezno pod Macesnovo gorico je torej razgrnil resnično podobo ...

Če smo v Hudi jami odkopali enajst pregrad, debelih pet metrov in pol, pa še desetine kubikov nasute jalovine pred temi pregradami, je bilo treba tukaj izkopati 3.000 kubičnih metrov miniranega skalovja. Tale slika (dr. Dežman pokaže na pano z rekonstrukcijo jame pod Macesnovo gorico, ki jo je Andrej Mihevc naredil s sinom Rokom; op. B. Š.), pove, da je bil celoten obod jame odstreljen na umorjene. Zdaj vemo, kakšna je bila jama v času zločina. Temeljita arheološka raziskava, ki jo

je vodil Luka Rozman, temeljita analiza najdenih predmetov dr. Uroša Koširja, temeljita antropološka analiza dr. Petre Leban Seljak, zgodovinski pregled dr. Tamare Griesser Pečar in druge raziskave pa pripovedujejo naprej. Vse te resnice nas varujejo pred sevanjem našega propadlega titoističnega reaktorja. In tudi razstava je zato, da znanosti damo javno priznanje ...

... ki pa so jim ga nekateri hoteli odreči, če še enkrat spomnimo na ravnanje ministrstva za kulturo.

Res je – ministrstvo za kulturo je to razstavo prepovedalo. In to s poslušnim hlapčevanjem kolegic v domnevno strokovni komisiji. Vsej tej družini pravim titofilni konservativci – to je družina ljudi, ki

verjamejo, da stari svet še obstaja, da titoistični reaktor še stoji. A ga ni več, tudi če še vedno čutimo njegovo sevanje. Ta razstava je zato upor proti poskusu oblastnega umora spomina, mnemocida – in ta upor omogoča delo raziskovalcev, ki sem ga povzel kot avtor razstave, zato je razstava tudi moj osebni upor: Le kaj se boste delali norca iz resnice in pravice, ali mislite, da ni demokracije!? Seveda je! In deluje!

Gre torej za sevanje resnice proti sevanju laži; gre za proces zdravljenja, v katerem je prvi korak, da si upamo povedati resnico. S to razstavo jo pripovedujemo. Vanjo je vložen javni denar, s katerim so bile izvedene raziskave v jami pod Macesnovo

gorico in okoli nje, omogočila jo je podpora ustanove *Memores* in še nekaterih posameznikov, sam vlagam svoje delo, gostovanje angleške postavitve razstave v Evropskem parlamentu je omogočila Romana Tomc. Nastaja še dokumentarni film in založba Družina izdaja predvsem jami pod Macesnovo gorico posvečeno šesto poročilo naše komisije. Vse to je uporniški, a nenasilni vložek v zdravljenje posledic našega Černobila, je vložek v slovensko spominsko in kulturno vojno. Ta temeljna vojna se ta hip bide predvsem v Ljubljani ob vprašanju, ali se umorjene lahko pokopljajo ali pa se jih ne sme. Sam glede tega živim v miru božjem: če so nas mrtvi iz Hude jame sedem let prepričevali, da jih je treba prekopati, bodo to naredili tudi mrtvi iz jame pod Macesnovo gorico. Če župan Jankovič misli, da so desetine kubičnih metrov kosti, ki v Kočevju ležijo v tisti garaži, pozabljene in izbrisane, se moti. Prepričan sem, da so te kosti med nami in delajo. Jankoviča bodo zgrabile za njegovo primitivno kosmato barbarsko dušo in ga odslovile.

Orisali ste širši družbeni kontekst, v katerega prihaja razstava o Macesnovi gorici. Zakaj je prav, da je njena prva postavitve v Zavodu sv. Stanislava?

Temu se reče prst božji. Razstavi je bilo prepovedano, da bi bila v Muzeju novejših in sodobne zgodovine Slovenije, Zavod sv. Stanislava pa je zanjo najbolj primeren kraj – od tukaj je namreč teh 3.450 umorjenih v jami pod Macesnovo gorico šlo v smrt. Tu je bilo koncentracijsko taborišče, iz katerega so odpeljali v smrt verjetno več kot 80 odstotkov tu interniranih slovenskih vojni ujetnikov. Komaj kje je bilo taborišče s tako smrtnostjo taboriščnikov! Razmere so bile strahotne; tisti redki, ki so taborišče preživeli, so po dveh mesecih prišli ven taki, kot da bi bili bistveno dlje v nemških

koncentracijskih taboriščih: imeli so 40 kilogramov, bili so bolni, obnemogli in predvsem psihično uničeni za dolga leta. Zato že dolga leta trdim: koncentracijsko taborišče v Šentvidu nad Ljubljano je najhujše uničevalno koncentracijsko taborišče za Slovence v vseh treh totalitarnih režimih.

Ali to pokaže tudi razstava?

Predstavljamo ključno pričevanje bratov, domobrancev Antona in Franca Mehleta, ki sta se maja 1945 javila oblastem. V Šentvidu sta delala v ambulantni in bila potem odpeljana v smrt. Njunna pisma – nekaj sta jih uspela prethotapiti do domačih – kažejo podoben razmer. Za lakoto v taborišču na primer napišeta (dr. Dežman prebere z enega izmed razstavnih panojev): »Če bi jedli tako, kakor jemo tukaj, bi bilo od enega leta zadosti za 15 let.«

Najbrž to ni edini pričevanski poudarek razstave?

Naj opozorim na vsaj še dva: primer družine Lavrič, o kateri pričuje Janko Car iz Želj na Kočevju, in družine Jakopič iz Ljubljane, o kateri pričuje Marta Jakopič Kunaver. Še enkrat: tabu ni uspel, mnemocid – umor spomina – ni uspel! To so temelji, o katerih se bomo pogovarjali naprej, saj se raziskave teh vprašanj še začnajo.

Ključni del razstave poleg zgodovinskega podatkov in pričevanj, predstavljenih na panojih, so seveda predmeti. Pri izkopu posmrtnih ostankov iz brezna je bilo najdenih več kot 10.000 predmetov, večina, okoli 8.500, jih pripada žrtvam. Na prvi pogled komaj verjetna številka, saj smo živeli v prepričanju, da so žrtve v brezno padale slečene, brez vsega ... Se torej kaže drugačna podoba?

Ne, podoba golega in stolčnega trupla je resnična podoba. A pobijanje ni bilo popolnoma uniformen proces. Del umor-

17.

aprila odprtje razstave
v Evropskem parlamentu

jenih je imel vsaj kaj oblečeno; tudi kakšen čevlj je bil v breznu. Vemo, da se je ropanje začelo že na Jesenicah, nadaljevalo v Kranju, Škofji Loki, Šentvidu, pred jamo ... Vemo, da je bilo v vrtači nad breznom izkopanih več deset kilogramov predmetov, med njimi številne svetinjice. Umorjenim so trgali Boga – jemali, a ne tudi vzeli, kar kažejo predmeti, najdeni v breznu. Kar so imeli v življenju za najbolj vredno, so ohranjali do konca. In tako so v smrt odhajali z dokazi svoje vernosti: to so bile brezjanske Marije, križci, druge svetinjice. V smrt so šli tudi s tistim, kar jim je bilo najbolj osebno in jih je spominjalo na odnose z domačimi: prstani, ure ... Predmeti izpovedujejo, da so upali: *Morda pa bomo vendarle preživeli!* To upanje kažejo tudi čisto osebni predmeti, kot so zobne ščetke, porcije, žlice ... Pričevanj predmetov s tem še ni konec: najdeni so tudi ostanki bergel, opornic; analiza pokaže na amputirane ude, zaceljene in nezaceljene rane ... Med pretresljivimi predmeti je nekaj steklenih očes ...

Ali se s tem kaže žalostna vzporednica z breznom Konfin pri Grčaricah, kjer so nekaj tednov kasneje umorili ranjence, prepeljane iz ljubljanskih centralnih zaporov Ozne?

Saj to ni vzporednica samo s Konfinom, tudi v protitankovskem jarku na Tezernem je en del ranjenec, pa v Hudi jami, Brezarjevem breznu ... Vojni zločin je bil, da so pobijali zaščiteno skupino vojnih ujetnikov, še hujši pa, da so pobijali ranjence in invalide. Dodajmo, da je vsaj 36 najdenih žrtev preživelo padec v jamo in so se zatekli v stranske »žepce«, največja skupina, bilo jih je 23, pa v stranski rov. Prizor obupne smrti v temi, mraku, na golih skalah – in mednje postavljen čevlj, v katerega so zelo verjetno zajemali vodo ...

... in je na razstavi?

Je. **Kaj pa je pokazala antropološka raziskava žrtev?**

Da je bilo žrtev 3.450. Za četrtino žrtev starosti ni bilo mogoče ugotoviti, od ugotovljenih je polovica starejših od 23 let, okoli 800 do 23 let in okoli 800 pod 20 let. Nekaj žrtev je bilo mladoletnih. Amnestije za vse mladoletne ni bilo.

Ženski ni?

Ne.

Ali se te ugotovitve »pokrivajo« s podatki o 1.500 žrtvah s seznama žrtev druge svetovne vojne

Inštituta za novejšo zgodovino (INZ), ki imajo kot kraj smrti naveden Kočevski rog?

Da! Hkrati pa te ugotovitve odpirajo novo vprašanje. Ta hip je okoli 1.500 imen iz popisa INZ s krajem smrti Kočevski rog. Če pa pogledamo seznam umorjenih za že omenjene Cerklje na Gorenjskem, vidimo, da je za več kot 20 umorjenih napisano, da so se po vrnitvi iz Vetrinja oz. po javljanju ali aretaciji v Sloveniji znašli v Zavodu sv. Stanislava. Torej so bili najverjetneje umorjeni v Kočevskem rogu. V popisu INZ pa je le za štiri naveden kraj smrti Kočevski rog. Še huje pa je, da je v popisu INZ vrsta ljudi iz teh vasi, za katere je naveden datum smrti po koncu druge svetovne vojne, pa jih ni na farni spominski plošči. Pa take nerazumljive razlike niso samo v primeru občine Cerklje! Ker je INZ popis zaprl za javnost, ni mogoče preveriti, od kod so dobili podatke oz. ali ti držijo. Torej INZ, ki se je po novem celo odpovedal raziskavam druge

ČRNA KNJIGA KOMUNIZMA S SLOVENSKIM DELEŽEM, Z NAŠO TEMNO STRANJO MESECA JE NEIZMERNO POMEMBNA ZA SVETOVNI SPOMIN.

jeni v Rogu. Če so Srbi in Črnogorci verjetno večinoma v jami pod Krenom, kje so zlasti Hrvati? Simo Dubajić za Rog pravi: »Mojih trinaest hiljada Hrvata« ...

Iskanje morišča na območju Ušivih jam?

T. i. Ušive jame so verjetno več kot samo ena jama. Jama pod Macesnovo gorico je bila globoka okoli 30 metrov, pa Janez Janša starejši, čigar skupino so pobijali zadnjo, pravi, da ni bilo veliko za pasti v globino ... S tem nočem vzbujati podob groze. Ne, gre za drugačno vzdušje. Naj ga ponazorim s slikami Marjetke Dolinar. Slikarka je *Slovensko Guernico*, ki je nastala ob rovu sv. Barbare v Hudi jami, naslikala v temi, mraku, zlu Hude jame. Za razstavo o Macesnovi gorici pa je naslikala triptih *Zadnja pot* – torej podoba zločina in smrti, *Molk* – podoba tabuja in *Gloria* – to pa je tisto, o čemer že ves čas govoriva: mrtvi so z nami, delajo za nas, njihovo orodje in odrešenje je resnica!

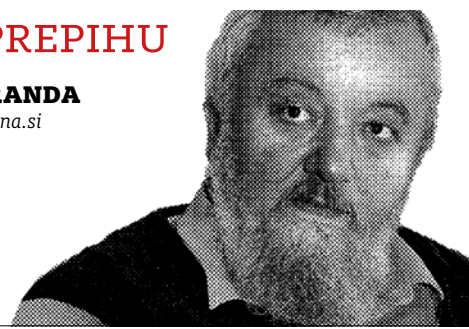
To resnico hočete postavljavci razstave in njeni strokovni sodelavci ponesti tudi v Evropo. Omenili ste že, da bo angleška verzija 17. aprila odprta v Evropskem parlamentu. Macesnova gorica je v Evropskem parlamentu sicer že odmevala v nedavni razpravi ob peticiji dr. Mitje Ferenca o ohranjanju spomina na žrtve povojnega komunističnega obdobja v Sloveniji. Kaj si obetate od internacionalizacije?

Če bi v Španiji odkrili tak zločin, kot je bil v jami pod Macesnovo gorico, bi bila to svetovna senzacija; če bi pri kakšni piramidi odkrili kaj takega, prav tako; tudi če bi v rimski Emoni odkrili kaj takega, bi bila to senzacija. Ali so naši ujetniki »černobilske radiacije« v svoji zastrupljenosti verjeli, da bodo zločin skrili tako, da o odkritjih v Jami pod Macesnovo gorico ne bodo poročali? To je prazno upanje, tabujev uničeni reaktor ne more več ohranjati. Peticijska razprava v Evropskem parlamentu je pokazala, da se tako španski ljudski stranki kot španskim socialistom zdi povsem nesprejemljivo, da se umorjenih v Sloveniji ne pokoplje – pa so imeli ravno tako hudo državljansko vojno kot mi, ravno take hude in dolgoročne posledice zaradi nje. Ko sem predaval v Budimpešti, je bilo občinstvo ravno tako pretreseno: kako jo mogoče, da so se v sosednji deželi dogajala taka grozodejstva, pa o tem ničesar ne vedo! Mi smo dolžni, da v spominsko zakladnico človeštva shranimo resnico o tem, kar se je pri nas zgodilo: črna knjiga komunizma s slovenskim deležem, z našo temno stranjo meseca je neizmerno pomembna za svetovni spomin.

BOGOMIR ŠTEFANIĆ
bogomir.stefanic@druzina.si

» NA PREPIHU

STANE GRANDA
javnost@druzina.si

Dovolj je praznih obljub

Življenje v Sloveniji je vse bolj naporno. Ne zaradi nas, ampak slovenske oblasti, ki ne ve, ne kod, ne kam. Počasi, predvsem pa boleče spoznavamo, da pravi politik ni, kdor obljublja hribe in doline, ampak oni, ki svoje obljube uresniči. Prvi je blefer, neznanec, nesposobnež! Kje so zdravstvena, pokojninska, plačna, davčna in vse druge napovedane reforme? Ni jih in jih ne bo! Vlada trdi, da je leva. Prav, toda še nikoli ni nekdo tako izigral osnovnih delavskih pravic, kot jih sedanja. Ne samo da trguje s pravico do štrajka, ampak jo hoče celo izničiti. Tipično za levico!

Nedavno je vlada umaknila zakon o zunanjem organiziranem in uzakonjenem skrajševanju življenja težko bolnim. To po ustavi ni dovoljeno, toda ob sedanjem ustavnem sodišču je vse mogoče. Ne smemo na referendumu odločiti o kraji našega denarja, kot je prispevek za RTV, lahko pa nas vlada sprašuje, ali nas lahko pobijajo. Denar, drobiž je več vreden kot pravica do življenja. Do zdravniške pomoči pridemo lahko v pravem času s samoplačilom, ne pa s storitvijo, za katero smo celo delovno dobo nemalo plačevali. Obveznost je bila, pravice ni. To ni samo kraja, ampak obsodba na umiranje! Dejansko oblast zakona o evtanaziji ni umaknila, ampak ga konkretno, posredno izvaja.

Ni sloja državljanov, ki bi lahko bil optimističen glede prihodnosti. Najbolj črna pa se piše delavcem, kmetom in upokojencem, zlasti tistim, ki zaradi let in bolezni upravičeno pričakujejo družbeno razumevanje in praktično pomoč. Kje so toliko napovedovani domovi za nemočne ostarele, kaj je z individualno pomočjo na domu? Nasmihanje in obljube ministra Mesca niso zdravilo, še manj pomoč. Najbolj primitivna hinavščina, ki jo prikrivajo s kupi fraz. Ne more nadomestiti neznanja in nesposobnosti. Življenje je neponovljivo! Ne se norčevati iz njega!

Običajno vladam očitamo ideologijo. Sedanji je ne moremo, ker je ni nikoli predstavila, jo pa dnevno demonstrira. Človek ni nič, denar in oblast vse. Za njuno pridobitev in ohranitev je vse dovoljeno. Od kdaj? Kdo in kje jim je dal to pravico? Takega brezpravja, take anarhije, tako velike negotovosti glede jutrišnjega dne naši predniki niso doživljali.

Je vlada leva, desna? Ni bistveno! Neznanje in nesposobnost, podcenjevanje in zanikanje človeškega dostojanstva onih, ki so najmanj vplivni, preglasi vse! Bili smo nič – naj v starosti in stiski izpuhtimo?

» ŽEBLJICO NA GLAVICO

KAJ so elementi levega populizma, imenovanega tudi socialni populizem? Ko gre za Slovenijo, so glas ljudstva, čiščenje nenaših (»janšistov«), antielitizem (kot je npr. hujskanje zoper zdravnike, uspešne podjetnike, lastnike denacionaliziranega premoženja, Rimokatoliško cerkev), nestrpnost do zasebne lastnine, zamera do lastnikov nepremičnin, stremljenje po močni vsenadzorujoči državi ali, kot temu pravi/nemški politolog Jan-Werner Müller, kolonizaciji države, masovni klientelizem in zato tudi odklanjanje vsega zasebnega – od šolstva preko zdravstva do podjetništva, demoniziranje neoliberalizma, tržnih zakonitosti in vsega, kar se izmika nadzoru države.

DOMOVINA.JE /kolumnist, vrhovni sodnik Jan Zobec

V Sloveniji gre narobe vse preveč stvari, in to skoraj izključno zato, ker šepa modra presoja. Kar iščite človeka, ki bi razumel, zakaj ima Slovenija na podplatih svojega napredovanja toliko lepila in uteži. Ali človeka, ki bi ne podlegel kateri od hysterij /kot sta prebujenska in podnebna/. Potem je tu zamenjava vlog med agresorsko Rusijo in napadeno Ukrajino, tu so bolj ali manj posredni podporniki islamskega terorizma, potem so tu anticepilci, ali denimo ljudje, ki pri migracijah nočejo razlikovati med legalnim in ilegalnim, tu so ljudje, ki se jim zastrupitev starejših ali bolnih ne zdi sporna in tako naprej. Premalo pa je ljudi, ki bi na podlagi vsega tega videli prelomne in nevarne čase. Ki bi kot škotska pisateljica /J. K. Rowling, avtorica uspešnic o Harryju Potterju, ki se je javno uprla novi škotski zakonodaji o teoriji spola in sovražnem govoru/ tvegali nekaj lagodja in razložili vsakomur okrog sebe: tu je meja, dovolj!

RADIO Ognjišče /komentator Lenart Rihar

UMORJENIM SO TRGALI BOGA – JEMALI, A NE TUDI VZELI, KAR KAŽEJO PREDMETI, NAJDENI V BREZNU.

svetovne vojne, ne pristane na znanstveno preverjanje svojega dela. In tak INZ pač ni verodostojna znanstvena ustanova. Če popisa smrtnih žrtev ne bodo dovolili znanstveno preveriti, lahko vedno bolj upravičeno dvomimo o njegovi resničnosti.

Iz Vetrinja v Šentvid je prišlo po 27. maju 1945 več kot 5.000 Slovencev. Brata Mehle pišeta, da je bilo že sredi maja tam 480 domobrancev, ki so se javili oblastem. Tudi pozneje so še vozili aretirane vojne ujetnike in civiliste v Šentvid, kjer je bilo verjetno interniranih več kot 5.500 Slovencev, 3.450 najdenih pod Macesnovo gorico torej verjetno ni dovolj, tudi če odštejemo nekaj sto mladoletnih in drugih, ki so bili iz Šentvida izpuščeni, pa umorjene v Brezarjevem breznu. In še: iz Vetrinja je prišlo več kot 12.000 Hrvatov, 5.500 Srbov, 400 Črnogorcev – tudi ti so bili umor-

DR. JOŽE DEŽMAN OB ROŠKIH REŠENCIH (NA DESNI) IN KRIŽCIH, NAJDENIH PRI MACESNOVI GORICI (LEVO) / TATJANA SPLICHAL